

بسمه تعالی
معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش
دفتر آموزش متوسطه نظری
دبیرخانه راهبری کشوری درس تاریخ

محتوای نوشتاری کتاب
تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام
تا صفویه)
سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰
درس: ۸

عنوان: اسلام در ایران، زمینه های ظهور تمدن ایرانی-اسلامی

اهداف یادگیری:

- ۱- با چگونگی و دلایل فتح ایران توسط اعراب مسلمان آشنا می شوند.
- ۲- وضعیت ایران در دوره حکومت اعراب بر ایران را بررسی می کنند.
- ۳- با جنبش های ایرانیان در دو قرن نخست هجری آشنا می شوند
- ۴- با روند اسلام پذیری ایرانیان آشنا می شوند.

چکیده نکات مهم درس در قالب جمله های کوتاه به زبان ساده:

- ۱- اعراب مسلمان با استفاده از وضعیت نابسامان سیاسی و اجتماعی ایران به این کشور حمله می کنند
- ۲- ایران به دلیل اوضاع نابسامان سیاسی و اجتماعی در مقابل اعراب شکست می خورد
- ۳- ایران به مدت دو قرن تحت سیطره حکومت خلفا قرار می گیرد
- ۴- روند اسلام پذیری ایرانیان تدریجی انجام گرفت
- ۵- برخی بی عدالتی ها و ظلم های حکومت های بنی امیه و بنی عباس منجر به شکل گیری قیام ها و جنبش های در بین ایرانیان شد.

توضیح درس:

ساسانیان و اعراب: در دوران باستان قبایل بیابانگرد اعراب مشکلاتی را برای حکومت های ایرانی به وجود می آوردند. از این رود دولت ساسانیان پادگان های شهرهایی در مرزها ایجاد کرد و دولت های دست نشانده ای مثل آل منذر (لخمیان) در حیره سرکار آورد تا جلوی حمله اعراب را بگیرد. بحرین و یمن جزو ایران بودند و در زمان انوشیروان یمن نیز به تصرف ایران درآمد.

وضع ایران در آستانه حمله اعراب: اوضاع ایران به چند دلیل در آستانه حمله اعراب نابسامان بود:

۱- جنگ های پی در پی و پرخرج باروم

۲- نبردهای پی در پی بابیانگردان در شرق

۳- اختلاف و نزاع بزرگان و اشراف

وضع اجتماعی ایران نیز به چند دلیل نابسامان بود:

۱- جدایی و فاصله طبقات اجتماعی از هم

۲- اختلافات مذهبی و سرکوب مخالفان دین رسمی، تنگ نظری موبدان و دخالت آنان در امور کشور

۳- شیوع مرگبار طاعون

۴- طغیان شدید دجله و فرات و شکستن سدها که موجب آسیب به کشاورزی شد.

حادثه های دیگری نیز رخ داد که به نفع اعراب بود از جمله **برداشتن دولت آل منذر** توسط خسرو پرویز و شکست دسته

ای از سپاهیان **ساسانی از اعراب** که قدرت و عظمت ساسانیان را در مقابل اعراب فروریخت.

نخستین برخوردها: خسرو پرویز توسط حضرت محمد (ص) به اسلام دعوت شد ولی وی دعوت پیامبر را نپذیرفت و به

بازان حاکم ایرانی یمن دستور داد تا پیامبر را دستگیر کند و به پایتخت ایران یعنی **تیسفون** بفرستد. وقتی

پیامبر خبر کشته شدن خسرو پرویز را به بازان داد، او و دیگر همراهان مسلمانش شدند. علاوه بر یمن اسلام به بحرین

و عمان نیز در زمان پیامبر راه یافت.

حمله اعراب مسلمان به ایران: اعراب در زمان ابوبکر به منطقه **سواد** حمله کردند ولی حملات جدی آنها در زمان عمر

خلیفه دوم انجام گرفت.

در مجموع جنگ های زیر بین ایرانیان و اعراب در گرفت:

- **نبرد جسر پل (۱۳ق):** ایران توانستند اعراب را شکست دهند و بیشتر متصرفات آنان را پس گرفتند.

- **نبرد قادسیه (۱۴ق):** ایرانیان به شدت شکست خوردند و تیسفون در سال (۱۶ق) تسخیر شد.

آذربایجان شرقی اهر گروه تاریخ آموزان اهر 09146414236

علل شکست ایرانیان در این جنگ:

۱- اختلاف های داخلی ۲- نامیدی رستم فرخزاد فرمانده سپاه ایران ۳- همکاری برخی دهقانان ایرانی و قبیله های عرب ساکن ایران ۴- تقویت روحیه اعراب از شنیدن خبر پیروزی بروم

- **نبرد جلول (۱۶ق):** باقیمانده سپاه ساسانی شکست خورد و بسیاری از آنان کشته شدند.

- **نبرد نهاوند (۲۱ق):** ایران شکست خورد و سپاهیان مسلمان در ایران نفوذ کردند و تا زمان عثمان بیشتر شهرها و ولایات ایران رابه جنگ یاصلح گشودند. این جنگ چنان اهمیت داشت که اعراب آن **رافتح الفتوح** نامیدند. ساکنان برخی شهرها مثل همدان، ری، فارس مخصوصاً استخر علییه اعراب شوریدند ولی به دلیل **عدم هماهنگی** شکست خوردند.

دو قرن حکومت اعراب بر ایران:

الف) عصر خلفای نخستین: پس از فتح شهرها خلیفه فردی را از فرماندهان سپاه، سران قبیله ها و یا صحابه به حکومت آنجایی فرستاد. چون اعراب تجربه ای در حکومت نداشتند این امور در اختیار ایرانیان بود: **اداره امور دیوانی - محاسبه و دریافت مالیات ها توسط دبیران و دهقانان ایرانی انجام می گرفت - دفترهای دیوانی به خط و زبان پهلوی نوشته می شد - سکه های ضرب شده توسط ساسانیان همچنان در گردش بود.**

ب) دوره خلافت امویان: در زمان بنی امیه مناطق ایران تحت فرمان و نظارت والی عراق اداره می شد. از جمله والیان اموی ایران و عراق می توان این افراد نام برد: **زیاد بن ابیه** و پسرش **عبیدالله - حجاج بن یوسف ثقفی - یوسف بن عمر.** در زمان این والیان ظلم و ستم زیادی بر ایرانیان انجام گرفت.

- مهاجرت اعراب به ایران: در دوره بنی امیه اعراب زیادی برای **تحکیم سلطه** خود به ایران مهاجرت کردند و به همان شکل بادیه نشینی در اطراف شهرها و روستاها سکنی گزیدند. مهاجرت آنها برای ایرانیان خوشایند نبود و در برخی شهرها مثل **قم** با ایشان **درگیر شدند.** به تدریج **همزیستی مسالمت آمیز** بین اعراب مهاجر و ایرانیان شکل گرفت و کم کم جذب فرهنگ ایران شدند. در زمینه های تجارت، کشاورزی، فرهنگی و اجتماعی همکاری هایی بین ایشان شکل گرفت.

پ) عصر خلافت عباسیان: در دوره عباسیان به دلیل **انتقال پایتخت از دمشق به بغداد** اوضاع سیاسی و اجتماعی به نفع

ایرانیان تغییر کرد. برخی از سیاستمداران و دیوان سالاران ایرانی به مناصب سیاسی و نظامی **مانند وزارت، فرماندهی سپاه و حکومت مناطق** دست یافتند. اینان از نفوذ خود برای ترقی جایگاه ایران و ایرانیان در دستگاه خلافت استفاده کردند.

تداوم سلطه اعراب بر ایران و برخی اقدامات عباسیان زمینه ناخشنودی و مخالفت ایرانیان را فراهم کرد.

جنبش های ایرانیان در دو قرن نخست هجری

الف) جنبش های دوران خلافت امویان: **دلیل قیام ایرانیان**: خلافت اموی عرب گرا بود و با غیر عرب ها به خشونت و نفرت رفتاری کرد و ایشان را تحقیر می کرد از این رو ایرانیان قیام می کردند.

ابعاد قیام های ایرانیان در زمان امویان :

۱- **سیاسی-نظامی**: چون ایرانیان از بیدادگری امویان نسبت به خود و اهل بیت رسول خدابه ستوه آمده بودند به قیام های ضداموی پیوستند (در درس ۶) نتیجه این قیام ها سقوط بنی امیه بود.

۲- **جنبش اجتماعی-فرهنگی**: گروهی از اندیشمندان، شاعران و نویسندگان ایرانی با استناد به آیات قرآن و روایات پیامبر، بر برابری تمامی اقوام تاکید می کردند. عده ای نیز افراط کردند و با مقایسه زندگی ایرانیان در باستان با اعراب جاهلیت، قوم عرب را تحقیر می کردند که اینان به **شعوبیان** معروف شدند.

ب) **جنبش های عصر خلافت عباسیان**: **دلایل** قیام های ایرانیان در این دوره را می توان به شرح زیر نام برد:

۱- تداوم سلطه اعراب ۲- خلفای عباسی در قتل ابوسلمه خلال و ابومسلم، نابودی خاندان سهل و برمکیان ۳- سختگیری و ستم به شیعیان و اهل بیت پیامبر

مهمترین جنبش ها به **خونخواهی ابومسلم** و یا تکریم خاطر او انجام گرفت.

رهبران این جنبش ها دارای ترکیبی از **عقاید دینی و فلسفی اسلامی و غیر اسلامی** مانند **زرتشتی، مانوی و مزدکی** بودند. هر چند این قیام ها سرکوب شد ولی سلطه خلفای عباسی را بر مناطق شرقی ایران از جمله **خراسان** سست کرد و زمینه مناسبی برای **شکل گیری سلسله های ایرانی** در آن مناطق فراهم کرد.

کانال تلگرامی: <https://t.me/arastarikh>

اسلام پذیری ایرانیان

آذربایجان شرقی - اهر - گروه تاریخ آموزان اهر 09146414236
روند اسلام آوردن مردم ایران: روند پذیرش اسلام ابتدا **تدریجی** و **کند** بود. در قادسیه دسته ای از سپاه ایران مسلمان

شدند. ساکنان شهرپادگان قزوین یکجاممسلمان شدند. دردوران خلافت اموی به دلیل رفتارغیراسلامی برخی حکام اموی، قراردادن مسلمانان غیرعرب درردیف موالی ومحروم کردن آنان ازپاره ای حقوق اجتماعی وگرفتن جزیه ازنومسلمانان کندیبود. دردوره عباسی به دنبال بهبودموقعیت سیاسی واجتماعی ایرانیان گرایش به اسلام شتاب گرفت وباروی کارآمدن سلسله های ایرانی بیشترایرانیان مسلمان شدند.

عوامل موثردراسلام آوردن مردم ایران

ازعوامل موثردراسلام آوردن مردم ایران می توان به مواردزیراشاره کرد:

- (الف) پیام برابری وبرادری اسلام وسادگی مناسک وآداب اسلامی باعث جذابیت این دین برای ایرانیان شد
- (ب) درک وپذیرش جهان بینی توحیدی وپیام مکتب اسلام برای ساکنان ایران،که خود زردشتی مسیحی ویهودی ویکتاپرست ومعتقدبه بهشت وجهنم وظهورمنجی بودندچندان دشوارو ناخوشایند نبود.
- (پ) مهاجرت گسترده اعراب به ایران زمینه سازآشنایی تدریجی ایرانیان بااسلام وگرویدن به آن شد.
- (د) سادات علوی وشیعستانی که برای نجات ازظلم امویان وعباسیان به ایران پناه آوردندنقش زیادی درمسلمان شدن ایرانیان داشتند.ساکنان شهرهای قم،مازندران وگیلان به این وسیله مسلمان شدند.
- (و) حضورامام رضا(ع)وامامزادگان درایران نیزدراسلام آوردن ایرانیان تاثیرداشت.

فعالیت ها:

جواب فعالیت ۱ صفحه ۸۲ منظوریایشان پیشرفت فوق العاده اعراب نسبت به زمان جاهلیت درمقایسه باایران باستان

بود.اسلام توانست اعراب رامتحدکندوبه ایشان شجاعت وانگیزه بالا برای شهادت ورسیدن به هدف دهد.

جواب فعالیت ۲ صفحه ۸۳ (الف)ایرانیان برای حفظ جان ومال وزمین ودین خودبایدجزیه(نوعی مالیات)بدهندوازاعراب

پذیرایی کنند واعراب نیزازقتل ایشان بگذرند-ایرانیان بایدبه اعراب خراج دهندواعراب نیزجانشان راتضمین

کنندواتشکده هاراتخریب نکنند.

(ب)این تعهدات نشان می دهدکه اعراب بیشتربه دنبال ثروت وغارت ایرانیان بودندوهمچنین ایرانیان رابه عنوان اهل

کتاب پذیرفته بودند.

آذربایجان شرقی اهر گروه تاریخ آموزان اهر 09146414236

جواب فعالیت ۳ صفحه ۸۶

۱- این جنبش هامتائرازانديشه های ادیان ایران باستان مخصوصاً زردشت بود

۲- بهانه این جنبش هابیشتر خونخواهی ابومسلم بود.

جواب فعالیت ۴ صفحه ۸۷ روندمسلمان شدن مردم فارس تدریجی بود در قرون اولیه هجری هنوز مردم فارس بر دین خود بودند.

جواب پرسش های نمونه:

۱- زمینه های سیاسی شکست حکومت ساسانیان از اعراب مسلمان را شرح دهید. اوضاع سیاسی ایران به چند دلیل

در آستانه حمله اعراب نابسامان بود: ۱- جنگ های پی در پی و پرخرج باروم ۲- نبردهای پی در پی بایبایانگردان

در شرق ۳- اختلاف و نزاع بزرگان و اشراف

۲- روند فتح ایران پس از جنگ نهاوند چگونه پیش رفت؟ ایران در این جنگ شکست خورد و سپاهیان مسلمان در ایران

نفوذ کردند و تا زمان عثمان بیشتر شهرها و ولایات ایران رابه جنگ یاصح گشودند. این جنگ چنان اهمیت داشت که

اعراب آن رافتح الفتوح نامیدند. ساکنان برخی شهرها مثل همدان، ری، فارس مخصوصاً استخر علیه اعراب شوریدند ولی به دلیل عدم هماهنگی شکست خوردند.

۳- علل جنبش های اجتماعی و سیاسی ایرانیان را در دوران خلافت امویان توضیح دهید. از نظر سیاسی چون ایرانیان

از بیدادگری امویان نسبت به خود و اهل بیت رسول خدابه ستوه آمده بودند به قیام های ضداموی پیوستند

از نظر اجتماعی نیز گروهی از اندیشمندان، شاعران و نویسندگان ایرانی با استناد به آیات قرآن و روایات پیامبر برابری اقوام

تاکیدی کردند. عده ای نیز افراط کردند و با مقایسه زندگی ایرانیان در باستان با اعراب جاهلیت، قوم عرب را تحقیر می

کردند که ایشان به شعوبیان معروف شدند

۴- چرا روند اسلام پذیری ایرانیان در سده نخست هجری کند بود؟ روند پذیرش اسلام ابتدا تدریجی و کند بود. در قادسیه

دسته ای از سپاه ایران مسلمان شدند. ساکنان شهر پادگان قزوین یکجام مسلمان شدند. در دوران خلافت اموی به دلیل

رفتار غیر اسلامی برخی حکام اموی، قرارداد مسلمانان غیر عرب در ردیف موالی و محروم کردن آنان از پاره ای حقوق

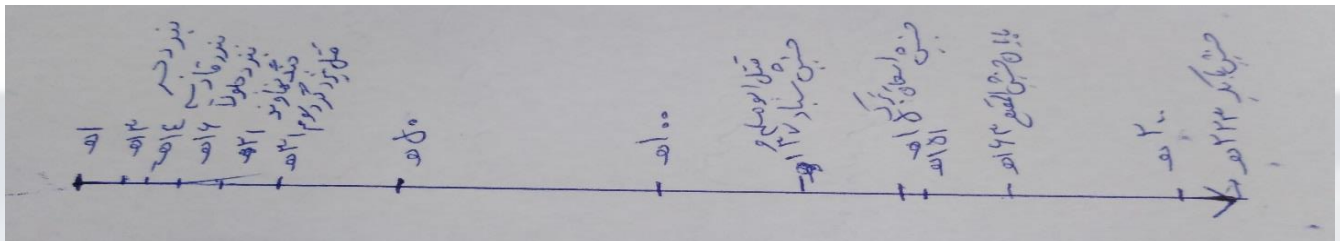

-----@arastarikh ----- گروه تاریخ آموزان اهر -----

اجتماعی و گرفتن جزیه از نومسلمانان کذب بود. در دوره عباسی به دنبال بهبود موقعیت سیاسی و اجتماعی ایرانیان گرایش به اسلام شتاب گرفت و باروی کارآمدن سلسله های ایرانی بیشتر ایرانیان مسلمان شدند.

۵- منابع تاریخی را که در این درس به آنها استناد شده است، فهرست کنید. تاریخ طبری محمد بن جریر طبری - فتوح البلدان بلاذری - قرآن کریم - مسالک و ممالک اصطخری

۶- نمودار خط زمان دو قرن اول هجری را ترسیم کنید و رویدادهایی که در این درس به آنها اشاره شده است بر روی آن نشان دهید.

تاریخ آموزان اهر

کانال تلگرامی: <https://t.me/arastarikh>

آذربایجان شرقی اهر - گروه تاریخ آموزان اهر 09146414236